

E. M. Beekman, *Paradijzen van weleer. Koloniale literatuur uit Nederlands-Indië, 1600-1950* (Amsterdam: Prometheus, 1998, 735 blz., f79,90, ISBN 90 5333 593 5) [vertaling van *Troubled pleasures. Dutch colonial literature from the East Indies, 1600-1950* (Oxford: Clarendon Press, 1996) door Maarten van der Marel en René Wezel].

In 1972 verscheen Rob Nieuwenhuys' *Oost-Indische spiegel*, een boek dat de belangstelling voor de Indisch-Nederlandse letterkunde buitengewoon heeft gestimuleerd. Ook in het buitenland: belangrijke werken zijn in tal van talen vertaald, en heel wat studenten Nederlands in den vreemde voelen zich aangetrokken tot het koloniale avontuur binnen de Nederlandse letteren. Er verschijnen daar ook publicaties op dit gebied. In het oog vallend zijn de inspanningen die E. M. Beekman, hoogleraar aan de Universiteit van Massachusetts, zich al jarenlang getroost voor die literatuur. Onder zijn leiding kwam de twaalfdelige 'Library of the Indies' tot stand, bestaande uit vertalingen van hoogtepunten uit deze letterkunde, die hij vergezeld liet gaan van uitvoerige inleidingen. Het zijn deze essays (in herziene vorm) en een aantal andere studies die de inhoud vormen van zijn omvangrijke *Paradijzen van weleer*.

Beekmans boek bevat geen geschiedenis van de Indische literatuur. Omdat het in de eerste plaats is geschreven voor een Engelstalig publiek, beperkt Beekman zich tot de 'beste teksten' daaruit, die deels zijn opgenomen in de 'Library of the Indies'. Niettemin streefde hij ernaar in grote lijnen de ontwikkeling van die literatuur aan te geven.

Een belangrijke stelling van Beekman is dat de literatuur over Indië in stilistisch opzicht voortkwam uit de zeventiende-eeuwse scheepsjournalen en reisverhalen. 'Direct', 'gekruid' en 'aards' was de stijl van de 'den Oost' bevarende kapiteins en reizigers. Gewaardeerd — en hier stuiten we op een andere hypothese van Beekman — werden zij in hun tijd, in tegenstelling tot de romantische avonturiers in later eeuwen, die als 'onaangepast' en 'subversief' werden gebrandmerkt: 'Romantiek, die ooit synoniem was met werkelijkheid, werd het exclusieve terrein van 'tragische en wereldvreemde dwazen' (85). Dwazen die Beekman herkent in figuren als Multatuli en Alexander Cohen.

Beekman is een geleerde met visie en overzicht. Hij is ook een man van het grote gebaar, die soms al te gemakkelijk verschijnselen van diverse aard samenbrengt onder één noemer. Een voorbeeld: 'Kankeren' was een 'koloniaal specialisme' met een lange traditie, merkt Beekman op, om vervolgens in één adem de namen op te sommen van Walraven en Bas Beth, Multatuli en Du Perron, Daum, Cohen en Beb Vuyk (575). Zo'n generalisatie is misleidend, omdat ze het onderscheid verdoezelt tussen kritiek, polemiek en echt 'kankeren', en omdat ze geen rekening houdt met de verschillende (ook persoonlijke) omstandigheden waaronder die schrijvers reageerden op hun tijd.

Beekmans grote belezenheid stelt hem keer op keer in staat de door hem besproken teksten te plaatsen in een internationale context. De in de koloniale literatuur frequent voorkomende 'moderne' thema's als 'twijfel, ontevredenheid, vervreemding, herinnering en tijd' (19), herkent hij ook in de literatuur van de 'Old American South'. Ook aspecten als 'romanticisme' en 'de toewijding aan de natuur' signaleert hij als karakteristiek voor beide literaturen. Beekman grijpt deze comparatistische mogelijkheden aan om zijn bevindingen te verhelderen voor zijn lezerspubliek.

Rob Nieuwenhuys' *Oost-Indische spiegel* is Beekmans inspiratiebron geweest. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de keuze van de in *Paradijzen van weleer* figurerende auteurs: Rumphius en Valentijn uit de VOC-periode, de negentiende-eeuwse Junghuhn, Multatuli, Couperus, Cohen, Daum en Kartini, en Du Perron, Beb Vuyk, Maria Dermoût, Friedericy, Tjalie Robinson (alias Vincent Mahieu), Nieuwenhuys, Walraven en Alberts uit onze eeuw. Allen werden ook door

Nieuwenhuys besproken. 'Ontdekkingen' zijn er dus niet bij, en bijgevolg valt een excellent schrijver als Haafner bij Beekman buiten de boot. Geen Haafner dus, maar wel Kartini. En dat terwijl haar *Brieven* (hoe belangrijk ook in andere opzichten) toch bezwaarlijk tot de literair beste teksten kunnen worden gerekend. Niet minder valt bij Beekman op dat nogal wat belangrijke secundaire literatuur uit de laatste twee decennia met betrekking tot de wel door hem behandelde auteurs niet is opgemerkt of genegeerd. Dat is jammer, ook als men vaststelt dat zijn werk vooral essayistisch van aard is.

Beekmans beschouwingen over de genoemde auteurs worden voorafgegaan door een uiteenzetting van zijn literaire uitgangspunten, een historische inleiding, een overzicht van de Nederlandse bijdrage aan de geschiedenis van de zeevaart en de bespreking van de eerste reis naar Oost-Indië.

In tegenstelling tot Nieuwenhuys, die in zijn *Spiegel* ruime aandacht schenkt aan de historische en sociale dimensies van de Indische literatuur, geeft Beekman nadrukkelijk prioriteit aan de esthetische functie ervan. De achtergrondinformatie die hij van tijd tot tijd verschaft, vormt nooit een doel in zich. Integendeel: 'De vaststelling van de grootheid van een werk in de loop der tijden en los van referentiële beperkingen, dat is de bevrijdende taak van de literatuurwetenschap' (249).

We vinden deze woorden in het hoofdstuk over Multatuli's *Max Havelaar*. Hoe discutabel zij zijn, laat zich juist aan deze roman demonstreren. Het belang immers van dit protestboek lag én ligt voor velen niet in zijn literaire schoonheid, maar wel degelijk in de 'ideologische' inhoud ervan (al hebben uiteraard de esthetische kwaliteiten dit boek zijn zeggingskracht gegeven). En meer in het algemeen gesproken: het voor de koloniale literatuur zo karakteristieke sociaal engagement en de daarmee verbonden morele preoccupaties blijken — na aftrek van de tijdgebonden aspecten — zo'n universele geldigheid te bezitten, dat zij onlosmakelijk deel blijven uitmaken van onze leeservaring. Een puur esthetische literatuurbeschouwing doet daaraan ernstig tekort. Dat laatste wreekt zich bijvoorbeeld eveneens in het hoofdstuk over Walraven. Hoeveel interessants daarin ook valt te lezen, het vrijwel negeren van bepaalde cruciale momenten in diens levensomstandigheden evenals de onvoldoende belichting van het uiterst conservatieve klimaat op Oost-Java waar hij zijn bestaan leidde, staan een beter begrip van diens werk in de weg.

Afhankelijk van het door hem onder de loep genomen literaire werk bedient Beekman zich van verschillende theorieën en methodes. Een speciale voorliefde heeft hij voor de romantheorie van Mikhail Bakhtin, met behulp waarvan hij bijvoorbeeld aantoont dat de Max Havelaar in literair opzicht iets geheel nieuws bracht. Daarnaast houdt hij zich bij zijn tekstanalyses ruimschoots bezig met psychologische en symbolische interpretaties. Ook op deze gebieden beschikt Beekman over een indrukwekkende eruditie; zijn kennis van andere literaturen maakt het hem bovendien steeds weer mogelijk zijn bevindingen te plaatsen in een breed literair spectrum. Dat maakt zijn boek voor de literatuur liefhebber tot een spannend avontuur, al dreigen zijn betogen, naast de nogal eens moeizame of cryptische formuleringen ervan, soms te bezwijken onder de door hem aangedragen schat aan informatie en duidingen. Een meester van de beperking is Beekman bepaald niet.

Een hoogtepunt vind ik Beekmans analyses van Rumphius' werk, en heel mooi zijn z'n hoofdstukken over Maria Dermoût, Tjalie Robinson/Vincent Mahieu en Alberts. Ook voor kenners van hun werk valt hier veel te genieten. Gezien vanuit Beekmans esthetische benadering vormt Alberts een fraaie afsluiting: diens verhalenbundel *De eilanden*, stelt Beekman, roept door het ontbreken daarin van de 'gewone fictionele informatie' Indonesië op 'als een zuiver literair domein' (584), 'als geheel en al verbeelding' (590). Al vind ik zo'n uitspraak te absoluut (de

historische werkelijkheid schemert mijns inziens we) degelijk door deze verhalen heen), zij is verhelderend omdat hiermee duidelijk een ontwikkeling van koloniale naar post-koloniale literatuur wordt aangegeven. In zijn conclusie brengt hij dit als volgt onder woorden: 'Indië als een constructie van de verbeelding: dat is de laatste literaire transformatie die de koloniale literatuur ondergaat. Ontdaan van de politieke en historische last wordt de archipel een engram, een geheugenspoor in het Nederlandse literaire bewustzijn' (603).

Tot slot: met de vertaling van Beekmans *Troubled pleasures* hebben Maarten van der Marel en René Wezel een prestatie van belang geleverd, want een krachttoer was het. Toch had een laatste kritische leesronde de hier en daar wat ongemakkelijk lopende tekst wat meer souplesse kunnen geven.

Gerard Termorshuizen

Gert Oostindie, *Het paradijs overzee. De 'Nederlandse' Caraïben en Nederland* (Amsterdam: Bert Bakker, 1997, 386 blz., f39,90, ISBN 90 351 1943 6).

Er is een tijd geweest dat men dacht dat de Caraïbische bezittingen een grotere waarde vertegenwoordigden voor het moederland dan die in Azië. Dat is lang geleden, nu komen gebieden als probleemgebieden en financiële lastposten eerder op. De plantagecultuur waarop deze veronderstelling was gebaseerd, kon in de vorige eeuw al niet meer concurreren. Sindsdien zijn de vele pogingen om de West-Indische koloniën tot een onafhankelijk economisch leven te brengen evenzovele mislukkingen geworden. Daarmee verloren deze gebieden ook hun politieke belang voor Nederland. *Het paradijs overzee* is de geschiedenis van de relatie van Nederland met de Nederlandse Antillen en Suriname. Deze gebieden staan op het ogenblik volop in de politieke belangstelling. Onze relatie met het onafhankelijke Suriname is een valkuil geworden voor de vele goedwillenden die hadden gehoopt het land een nieuwe start te kunnen geven. Ook de relatie met de Antillen verloopt stroef, de grote aantallen heen en weer reizende parlementsleden en commissies ten spijt. De uitlatingen van Antilliaanse leiders tonen een groeiende ergernis over de als betutteling ervaren Nederlandse bemoeienis. Het gaat in deze gebieden niet naar wens, economisch en politiek zijn er grote problemen. Zowel in Suriname als op de eilanden bestaan er grote verschillen van inzicht tussen regering en geregeerden over de vraag hoe men de verhouding met Nederland moet zien. Het gros van de bevolking verkiest een nauwere band met het 'moederland' dan de regeringen en stemt nog steeds met de voeten. Een derde van de bevolking van de Antillen woont in Nederland, Suriname heeft een soortgelijke drain van vaak goed-opgeleiden ondergaan.

Dit boek verplaatst de lezer midden in de problematiek. De vooraanstaande Nederlandse Carabist Gert Oostindie schreef een bevlogen en genuanceerd verhaal over de Nederlandse relaties met Suriname en de Antillen. Hij beperkt zich niet tot deze beide gebieden, maar plaatst hen ook in de grotere regionale context. Het is een nieuw en origineel verslag, gebaseerd op een brede kennis van literatuur en archieven en ruime ervaring met het gebied. Bovendien schuwt de schrijver de actualiteit niet, zodat *Het paradijs overzee* een uitstekende bijdrage kan leveren tot een beter begrip van de achtergronden van de huidige verhoudingen.

Het boek is opgebouwd rond vier thema's: de slavernij, de situatie na de emancipatie en de aanloop tot de onafhankelijkheid, de exodus naar Nederland, het wedervaren hier met inbegrip van de Nederlandse attitude jegens deze nieuwkomers, en tenslotte de moeizame problematiek van de natievorming in het Caraïbisch gebied. Het gebied wordt van oudsher gekenmerkt door